

ІДЕЙНІ ОСНОВИ ПРАВОВЛАДДЯ У ПОГЛЯДАХ ПЛАТОНА

Кельбя С. Г.

У статті досліджуються ідейні основи правовладдя у поглядах відомого античного філософа — Платона. Зазначається, що Платон заклав ідеологічні основи верховенства права у своєму баченні «ідеальної держави». Відображаються погляди мислителя про те, що верховенство права, засноване на добрі та справедливості, є необхідною умовою для процвітання як держави, так і її народу. Платон вважав, що люди з різними характерами і здібностями об'єднуються в державу, щоб допомагати один одному і забезпечувати найнеобхідніше. Він заглиблювався в поняття справедливості, стверджуючи, що вона може існувати як в окремих людях, так і в державі в цілому. Аналізуючи виникнення справедливості та несправедливості в суспільстві, Платон прагнув зрозуміти їхні першопричини та підкреслював важливість достатку в державі для спостереження динаміки справедливості та несправедливості. Наголошується, що Платон прагнув знайти істину, створивши щасливу і досконало побудовану державу з чотирма ключовими чеснотами: мудрістю, мужністю, розсудливістю і справедливістю. У тексті підкреслюється важливість освіти та виховання у захисті суспільства від беззаконня, коли належна освіта прищеплює почуття права та справедливості з раннього віку. Крім того, обговорюється актуальна позиція мислителя щодо важливості підтримання порядку в дитячих іграх для виховання поваги до закону і справедливості. Аналізується думка Платона стосовно справедливості, яку він вважав фундаментальною метою держави, оскільки відстоюючи справедливість, держава може ефективно вирішувати суспільні проблеми. Відображається думка Платона про ідеальну державу, зосереджена на понятті «закон». Наводиться позиція мислителя, що закони повинні ґрунтуватися на принципах справедливості, добра і розуму для встановлення добробуту всієї держави, закони повинні виховувати громадян, які своїми раціональними діями роблять внесок у загальне благо, сприяючи зміцненню держави. Ця система має на меті створити суспільство, в якому всі громадяни служать загальному благу і навчаються справедливості, мудрості та філософії.

Ключові слова: Правовладдя, Платон, держава, громадяни, право.

Kelbia S. H. Ideological foundations of the rule of law in the views of Plato

The article examines the ideological foundations of the rule of law in the views of the famous ancient philosopher — Plato. It is noted that Plato laid the ideological foundations of the rule of law in his vision of the “ideal state”. The article reflects the thinker's views that the rule of law, based on goodness and justice, is a prerequisite for the prosperity of both the state and its people. Plato believed that people with different personalities and abilities unite in a state to help each other and provide the most basic necessities. He delved into the concept of justice, arguing that it can exist both in individuals and in the state as a whole. Analyzing the emergence of justice and injustice in society, Plato sought to understand their root causes and emphasized the importance of prosperity in the state to observe the dynamics of justice and injustice. It is emphasized that Plato sought to find justice by creating a happy and perfectly constructed state with four virtues: wisdom, courage, prudence and justice. The text emphasizes the importance of education and upbringing in protecting society from lawlessness, where proper education instills a sense of law and justice from an early age. In addition, the author discusses the thinker's current position on the importance of maintaining order in children's games to foster respect for law and justice. The author analyzes Plato's opinion on justice, which he considered to be the fundamental goal of the state, since by upholding justice, the state can effectively solve social problems. Plato's thought about the ideal state, centered on the concept of “law”, is reflected. The author presents the position of the thinker that laws should be based on the principles of justice, goodness and reason to establish the welfare of the entire state, laws should educate citizens who, through their rational actions, contribute to the common good, contributing to the strengthening of the state. This system aims to create a society in which all citizens serve the common good and learn justice, wisdom, and philosophy.

Key words: Rule of law, Plato, state, citizens, law.

Постановка проблеми та її актуальність. Витоки ідеї правовладдя сягають глибини віків. На сьогоднішній день доволі складно точно

визначити, де й коли зародилися ці ідеї, однак все більше науковців у своїх дослідженнях вважають, що колискою верховенства права була Антична Європа, а саме Стародавня Греція та Стародавній Рим. Саме в античні часи простежуються ідейні основи, втілені у сучасне поняття «правовладдя». Значною мірою систематизованого вигляду ідеї, на яких згодом сформувалася доктрина “rule of law”, почали набувати ще в V-IV ст. до н. е. завдяки зусиллям грецьких софістів. Софісти намагалися обґрунтувати положення про те, що право не є чимось штучним, встановленим волею людей, а випливає з природи самої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблематика ставала об’єктом наукових зацікавлень значної кількості відомих учених, серед яких: С. Головатий, Ю. Древаль, О. Козинець, О. Колич, А. Кузнецов, А. Матевосян, В. Олійник, А. Остапенко, Ю. Турянський, Л. Шевченко, Н. Шелевер та інші. Водночас науковий інтерес до даної тематики постійно зростає, а тому постає потреба подальших комплексних напрацювань у цій сфері.

Метою цієї статті є аналіз ідейних основ правовладдя у поглядах Платона.

Виклад основного матеріалу. Ідейні основи правовладдя доволі яскраво простежуються у поглядах одного із найвеличніших мислителів минулого — Платона (427 до н.е. — 347 до н.е.). У спробах збудувати свою «ідеальну державу», він заклав важливе бачення принципу верховенства права, котре і сьогодні можна вважати ідеалом ідеї добра і справедливості для процвітання будь-якої держави та народу [5, с. 11]. Платон заклав основи держави, які залишаються ідеалом для кожного, хто бажає щастя і процвітання своєму народові та державі, в якій він живе: це, насамперед, ідеї добра та справедливості [1, с. 63].

Розмірковуючи над причинами виникнення держави, Платон стверджує, що люди, народжені не схожими один на одного, з різними характерами і здібностями до тієї чи іншої діяльності. Вони не здатні забезпечити себе найнеобхіднішими речами, об’єднуються, щоб жити разом і допомагати один одному. Таке об’єднане поселення Платон називає державою. Він прагнув розглянути не просто державу, що виникає, а державу, в якій є все в достатку, тому що в такого типу державах можна швидше побачити, як виникають справедливість і несправедливість [6, с. 21].

Мислитель намагався з’ясувати, яким чином виникають справедливість і несправедливість у суспільстві. Щоб зрозуміти це, він пропонує

першочергово розглянути, що таке справедливість у державах, а вже згодом простежити її в окремій людині, наголошуючи, що справедливість може бути притаманна як окремо взятій людині, так і цілій державі [8, с. 9].

Щоб досягти цієї мети, Платон моделює державу, яка буде щасливою, адже саме в по-справжньому щасливій державі він сподівається знайти справедливість. На його думку, держава буде повністю досконалою лише тоді, коли вона буде побудована правильно. А якщо вона правильно побудована, то має чотири чесноти, які виявляються в мудрості, мужності, розсудливості і справедливості. На переконання мислителя, перша з чеснот, яка є абсолютно безсумнівна, в абсолютно досконалій державі — це мудрість [1, с. 64]. Мудрою держава є тому, що їй властива розсудливість, яка виражає своєрідне знання, бо саме завдяки знанням люди приймають правильні рішення. І серед усіх знань є знання, яке може допомогти вирішити проблему, що стосується не якоїсь дрібниці, а держави в цілому, бо воно визначає, як державі найкраще регулювати внутрішні і зовнішні відносини [6, с. 116-118].

Держава є мужньою завдяки своїй здатності завжди зберігати міркування про загрозові небезпеки, які законодавець прищепив своїм підданам, і Платон назвав це міркування постійним універсальним збереженням. Саме через постійне збереження правильних і законних міркувань про те, що є небезпечним, а що ні, Платон назвав цю здатність мужністю [1, с. 65]. Здатністю охороняти державу володіють ті правителі, яких Платон називав досконалими охоронцями. Закон має бути понад правителями, а вони мають неухильно дотримуватись його [2, с. 126]. Саме перед ними постає важливе завдання: охороняти велику справу, якою є освіта і виховання, бо правильна освіта і виховання сприяють прояву в людині добрих природних нахилів. Той, хто плекає державу, повинен захищати її від людей, які порушують певний порядок, тобто від беззаконня, бо беззаконня поступово проникає у звичаї і звички, потім непомітно розростається і проникає у стосунки між людьми, і, нарешті, вповзає всередину, вторгаючись у закони і державний устрій. Порядок необхідно підтримувати і щодо перших ігор дітей, адже коли вони відразу починають грати чесно, в їхніх душах вкорінюється почуття закону, і це почуття росте в них і проявляється в усьому, навіть змушуючи їх виправляти державний устрій, якщо раніше з ним було щось не так. Платон також не допускав, щоб дитячі ігри були незаконними, бо коли вони

незаконні, то діти, які беруть у них участь, починають зневажати закон, і їх неможливо виховати справедливими і серйозними людьми [1, с. 65].

Порівнюючи чесноти, притаманні правильно побудованій державі, Платон зосередив свою увагу на розсудливості, яка, на його думку, відрізняється від мудрості та мужності тим, що вона подібна до своєрідної гармонії, розставляючи все на свої місця [1, с. 66]. Розсудливість — це своєрідний порядок, приборкання своїх задоволень і бажань, самовладання, послідовність, природне співзвуччя кращого і гіршого в тому, яка з цих двох властивостей повинна переважати в державі і в кожній людині. В абсолютно досконалій державі, сформованій мислителем, розумною слід називати лише ту, в якій краще переважає над гіршим. І за цих умов навіть розумні бажання меншості, тобто набагато порядніших людей, перемагають нікчемні бажання більшості, бо беруть гору здоровий глузд і правильні міркування, завдяки яким прості і помірковані переживання підпадають під владу розуму [6, с. 119-121].

Розглянувши такі властивості держави, як мудрість, мужність і розсудливість, Платон зауважує, що держава має ще й останню властивість, яка дозволяє попереднім трьом виникнути з неї, а після появи трьох попередніх властивостей остання забезпечує їхнє подальше існування доти, доки вона існує. Йдеться про четверту властивість абсолютно досконалої держави, яку мислитель уособлював з справедливістю [1, с. 66].

Саме справедливість на переконання Платона, є тим, заради чого держава повинна бути створена [3, с. 39]. Справедливість — це чеснота і мудрість, а несправедливість — ницість і невігластво [6, с. 35]. Однак, коли йдеться про досконалість держави, справедливість, як окрема властивість держави, вступає в конфлікт з іншими властивостями — мудрістю, розсудливістю і мужністю — адже справедливість вимагає, щоб кожен мав своє і займався своєю справою. Більше того, займаючись своєю справою, ніхто не помиляється, якщо він вправний у своєму мистецтві. Той, хто помиляється, робить це через брак знань, без яких він не є майстром своєї справи. Тобто, жоден майстер своєї справи не помиляється, навіть правитель [6, с. 122-123].

Отже турбота всіх класів про свої справи, коли кожен займається своєю справою в державі, зробить державу справедливою. А коли цю ідею застосувати до кожної окремої людини, то стає очевидним, що і там панує справедливість. Справедливість має бути реалізована в досконалій

державі. Керуючись справедливістю, держава вирішує найбільш важливі завдання, які стоять перед суспільством [4, с. 83].

Розглянувши, як встановлюється справедливість у державі, Платон переходить до розкриття справедливості в людині. І, якщо справедливість, виявлена в державі, відповідає справедливості, виявленій в людині, то, на його думку, від зближення однієї до іншої, можна домогтися чіткого вияву справедливості. При цьому Платон стверджував, що справедлива людина не відрізняється від справедливої держави з точки зору поняття справедливості. І так само, як державі притаманні чесноти — розсудливість, мужність і мудрість, так само і в людській душі можна спостерігати аналогічні види чеснот [6, с. 199].

Так само, як три типи принципів, що формують основи держави — економічний, захисний і дорадчий, Платон бачив три принципи в людській душі: один, завдяки якому людина мислить, який Платон назвав раціональним принципом; другий, нерозумний і жадаючий принцип, пов'язаний із задоволеннями й насолодами. Третій принцип — це нестримний дух, який за своєю природою виступає захисником раціонального начала. Саме через ці три принципи проявляється мудрість людини. Людина визнається справедливою, якщо вона демонструє свою справедливість так само, як і держава. Людина може бути справедливою і робити свою справу лише тоді, коли кожен з внутрішніх чинників виконує свій обов'язок. При цьому саме розсудливість придатна для управління, тому що вона мудра і повинна дбати про всю душу. І нерозумне начало повинно підкорятися розумному началу. Справедливість характеризується як стан людської душі, коли відбувається взаємодія цих начал в людині [6, с. 134-135].

Платон пов'язує сутність справедливості з вчинками людини і заявляє, що будь-яка справа справедливої людини є справедливою і не може виходити із цих рамок [9, с. 35]. Несправедливий вчинок характеризується тим, що руйнує внутрішню гармонію душі. Платон називав думки, які призводять до несправедливого вчинку, невіглаством. Несправедливість проявляється тоді, коли між цими трьома принципами виникає розлад, коли між ними йде внутрішня боротьба, коли відбувається поєднання багатьох функцій в одних руках і втручання в справи інших, коли відбувається повстання однієї частини проти всієї душі з метою керувати нею, хоча ця частина не призначена для цього природою, вона повинна підкорятися принципу, яким повинна керувати.

Справедливість сама по собі є справжнім благом для всіх. Влити справедливість у душу, на думку Платона, означає встановити в ній природні відносини між правилом і підпорядкуванням його принципам, а сіяти несправедливість означає силу одного принципу над іншим або підпорядкування одного принципу іншому всупереч природі. Це дає Платону підставу зробити висновок, що чеснота – це своєрідне здоров'я, краса і гарний настрій, а розбещеність – це розлад і слабкості. Кількість видів людської душі, за Платоном, відповідає однаковій кількості і типам державного ладу.

З усіх типів державного устрою оптимальним мислитель вважав аристократію [4, с. 83], вважаючи, що «аристократія допускає до управління державою найосвіченіших». На думку Платона, вони ніколи не порушують найважливіші закони держави, якщо у них є культура і освіта, про які говорив мислитель як про необхідне для ідеальної держави. Тому саме цю державу і таку систему держави Платон називає доброю і справедливою. Мислитель допускав, що саме аристократи, тобто найкращі жителі держави здатні навести порядок у державі та досягнути успіху [3, с. 39].

Платон надавав особливого значення стану свідомості судді. Мислитель вважав, що молодій душі абсолютно необхідно стати чистою і вільною від шкідливих звичок, якщо вона намагається здійснювати правосуддя досконало і мудро. Але хорошим суддею, висловив Платон, може бути не молодий чоловік, а старий, бо в зрілому віці знав, що таке несправедливість. Такий суддя помітить несправедливість не в собі, а в душах інших людей як щось абсолютно чуже йому. Потрібно багато часу, щоб навчитися розпізнавати, що це за зло – несправедливість.

Платон вбачав у своєму обов'язку як засновника ідеальної держави зробити людей наділеними найкращими здібностями до здобуття вищої науки – здатністю бачити добро і вознестися до неї. І правда в тому, що в державі, де люди, які підпадають під владу, менше прагнуть до влади, лідерство здійснюється найкращим чином. У державі з хорошою структурою люди дійсно багаті не скільки фінансово, стільки духовно, тим, що становить багатство щасливої людини: добродіє і розважливе життя.

Платон вважав, що зрозуміти суть самого добра можна за допомогою розуму. Для цього не варто використовувати ніяких почуттів, але слід усвідомити суть кожного предмета і не заспокоюватися

до тих пір, поки не стане зрозумілою сутність самого блага. Якщо досягнути цього, то можливо опинитися на вершині усвідомлення розуму.

У своїх роздумах про ідеальний стан Платон часто вживав слово «закон» [8, с. 10]. Відзначимо, що практично в усіх випадках він мав на увазі під цим терміном щось інше, ніж те, що ми досі сприймаємо здебільшого в теоретичних міркуваннях і практичній діяльності, тобто закон як нормативний акт, виданий від імені держави уповноваженим органом.

Показовим прикладом у цьому відношенні є міркування Платона про мету закону в розумінні існуючої системи в державі, яка повинна базуватися на принципах справедливості, добра, розумності. З цього приводу Платон зазначав, що закон не про щастя будь-якої держави, щоб воно велося краще в державі, ніж інші; закон спрямований на встановлення добробуту для всієї держави; потім силою, потім переконанням, мобілізуючи громадян, це дозволяє їм отримувати користь один від одного настільки, наскільки вони здатні бути корисними для загального блага [8, с. 7]. Закон сам по собі створює таких людей, щоб вони перебували в раціональному руслі на шляху до зміцнення держави.

Очевидно, що тут мова йде про таку систему в державі, яка сама по собі сприяє як створенню добробуту для всієї держави, так і забезпечує максимальну корисність всіх громадян для загального блага, виховує їх так, щоб сприяти зміцненню держави. Немає сумнівів, що йдеться про систему, засновану на ідеях справедливості і добра, де є розсудливість і мудрість, на тому, що найближче до філософії і розуму [7, с. 43]. Такий висновок можна зробити, на підставі того, що Платон вважав, що далеким від розуму є те, що далеке від закону і порядку. Доказами у цій площині є й інші міркування Платона про сутність закону, особливо ті, де йдеться про особливу систему як в душі людини, так і в самій державі, основою якої є верховенство найкращого принципу – сили божественного і розумного начала.

Так само, як діти знаходяться під особливою владою, яка дозволяє їм навчатися певної внутрішньої структури і виховувати в них найкращий принцип, щоб вони могли бути опікуном і сувереном душі дитини, таким чином, дорослі громадяни, щоб бути вільними, повинні бути під владою найкращого принципу. Про це, як сказав Платон, свідчить закон, який є союзником усіх громадян у державі, адже ставить перед собою мету забезпечити верховенство даного принципу.

Висновки. Окреслюючи образ ідеальної держави, Платон вбачає її за умови детальної правової регламентації діяльності особи в межах справедливого закону. Мислитель розглядав право не як структуру влади, що визначає спосіб життя, а як засіб досягнення ідеального, найкращого. Хоча й мислитель прямо не називав свій ідеальний державний устрій правовою державою, він вклав суть правової держави у свою ідеальну державу, тобто державу, в якій порядок і гармонія неможливі без права.

Література

1. Головатий С. П. Верховенство права: у 3 кн. Кн. 1: Від ідеї — до доктрини. К.: Фенікс, 2006. XXXII, 623 с.
2. Древаль Ю., Кузнецов А. Верховенство права як фундаментальний принцип публічного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 1(55). С. 126–133.
3. Козинець О. Г., Остапенко А. І. Платон та Аристотель про державу і право: порівняльна характеристика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 89. С. 37–41.
4. Колич О., Олійник В. Еволюція філософсько-правового розуміння держави. *Вісник Націо-*

нального університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 3(35). С. 81–88.

5. Матевосян А. А. Поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 4. С. 10–15.

6. Платон. Держава / Пер. з давньогрек. Д. Коваль. К.: Основи, 2000. 355 с.

7. Турянський Ю. Генезис прав людини у період античності. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 41–46.

8. Шевченко Л. А. Принцип верховенства права: історія становлення. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. «Право». 2020. Вип. 32. С. 7–13.

9. Шелевер Н. В. Принцип справедливості у філософії античних філософів. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2020. № 4. Т. 2. С. 33–39.

Кельбя С. Г.,

orcid.org/0000-0002-1817-8160

кандидатка юридичних наук, доцентка,

деканеса юридичного факультету

Приватного вищого навчального закладу

«Буковинський університет»